rozum a cit

Motto: Smyslem terapie je umožnit klientovi a jeho blízkým žít lepší život.

SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ

PĚSTOUNŮ Z ŘAD PŘÍBUZNÝCH

LUDMILA HANUŠOVÁ A LENKA HANOUSKOVÁ

1 ÚVOD

Naše služby pro pěstouny – příbuzné se postupně rozvíjely od vzniku Občanského sdružení Rozum a Cit v roce 2000. Počáteční důvěru k naší organizaci získali klienti i díky povědomí o dobré práci a velké podpoře náhradním rodinám prostřednictvím Nadačního fondu Rozum a Cit.

Publikace přináší zkušenosti naší organizace ze skupinové i individuální psychoterapie. Zaměřuje se zejména na zkušenosti ze svépomocné terapeutické skupiny, která se schází nepřetržitě od roku 2009 a jejímiž členy jsou i někteří z těch zakládajících.

Chtěli bychom tímto materiálem podpořit zejména organizace, které doprovázejí pěstouny – příbuzné. Přinášíme svědectví, že dlouhodobá a intenzivní práce s těmito klienty má velký smysl. Někdy „jen" posiluje výchovné kompetence pěstounů, ale může vést ke dlouhodobé stabilitě i prevenci selhání rodin tím, že léčí rodinná traumata, která jsou v těchto rodinách vždy přítomná, a tím, že učí pěstouny, jak šetřit síly a zvládat péči o svěřené děti.

Neochota ke spolupráci, se kterou se u této skupiny náhradních rodičů často setkáváme, je pochopitelná. Vyplývá z jejich vlastní citové zaangažovanosti do příběhů dětí, které rodiče opustili nebo jimž rodiče zemřeli. Tato selhání a ztráty se přece týkají jejich vlastních dětí nebo jiných blízkých příbuzných.

Na druhé straně nespolupráce často vyplývá z nevyjasnění rolí – nevnímají se jako pěstouni, ale jako prarodiče, sourozenci, tety či strýcové. Je potřeba motivovat je ke spolupráci ne jako vzdělávající se pěstouny, ale jako příbuzné, kteří vychovávají svěřené děti, kde i děti i dospělí zažili velmi bolestné věci. Upřímný zájem, přijetí, ocenění a podpora přináší důvěru a posléze i terapeutický vztah. A právě ten může být tím účinným nástrojem pomoci. Za vše mluví citát z úst jedné pěstounky – babičky:

„Nikde jinde jsem nenacházela lidi s podobným životním příběhem, věkem si blízké, s roztrhanou duší – postavené proti vlastním dětem ve prospěch vlastního vnoučete. Nevěděla jsem, kde hledat odpovědi na to, jak se chovat k dítěti, když mám vztek na jeho rodiče, který je mým dítětem a cítím se tím být vinna." (Alžběta)

Děkuji kolegyním - terapeutkám za upřímný zájem o osudy rodin a o hledání těch nejlepších cest k jejich podpoře. Lídě Hanušové a Lence Hanouskové děkuji i za odvahu se o své zkušenosti podělit.

Mgr. Jaroslava Máliková
Zakladatelka Rozum a Cit, z. s.

2 SPECIFICKÉ SLUŽBY PRO PĚSTOUNY Z ŘAD PŘÍBUZNÝCH ANO, NEBO NE?

Hned na začátku se nabízí otázka, zda program pro pěstouny z řad příbuzných má být specifický, či se tito mohou účastnit programů společných pro všechny náhradní rodiče. Tuto úvahu jsme začali v Rozumu a Citu rozvíjet postupně a vlastně tak trochu „ex post“. Služby a programy pro náhradní rodiny jsme organizovali a poskytovali dávno před novelou zákona o sociálně právní ochraně dětí (č. 359/1999Sb.) a klíčem nebyl typ náhradní rodinné péče. Začalo se však ukazovat, že pěstouni z řad příbuzných tvoří přece jenom značně specifickou skupinu. Proto jsme se zvláštní situací a potřebami této skupiny zabývali stále pečlivěji a kromě programů společných jsme začali tvořit také služby právě příbuzenským pěstounům na míru.

Je pravda, že je značný rozdíl i v typu příbuzenství, které pěstoun vůči svěřenému dítěti má, ale tyto rozdíly už nejsou tak markantní a nám se osvědčilo řadit tety a strýce, sourozence a další příbuzné do stejných programů jako prarodiče svěřených dětí, kterých je ve skutečnosti nejvíce.

Hlavním rozdílem a důvodem, proč se pěstouni příbuzní, zejména prarodiče svěřených dětí, necítí na akcích pořádaných pro „běžné“ pěstouny zcela volně, je ve vnímání této role na obou stranách. Pěstoun, který má do péče svěřené cizí dítě, vzal na sebe svou roli dobrovolně, po zralé úvaze a vykonává ji pro děti a pro společnost. Právem se pak cítí a zároveň je okolím vnímán jako osoba cenná, kvalitně investující své dovednosti, vědomosti a energii do péče o potřebné. Pěstoun příbuzný sám sebe často vidí zcela opačně: cítí se vinen různou mírou podílu na vzniklé situaci, obává se kritiky ostatních a svou situaci vnímá jako důsledek vlastního selhání. Jedním z jeho nejsilnějších pocitů bývá, zejména zpočátku, stud a strach z nepřijetí ostatními „kolegy“.

„Dcera byla na drogách a to delší dobu. Postupně mě svým chováním tlačila k tomu, abych odvedla děti na OSPOD. Chodila s dětmi po nocích, i sama, vracela se pozdě domů nebo se nevrátila vůbec. Já děti hlídala a nemohla pak jít do práce. Přitlačila mě k tomu, že jsem se stala pěstounem. Dostala několik ultimát, které nedodržela, pak už to dál nešlo. Vnuk u nás žil od narození, od 4 let jsme ho vychovávali. Ze začátku jsme se u vnuka střídali, pak šel manžel do důchodu a pečoval o vnuka hodně on, já chodila do práce.“ *(Marie, babička pěstounka)*

Dalším, spíše však technickým problémem při pořádání společných akcí bývá nižší mobilita zejména prarodičů (zdravotní stav, nemají vozidlo či řidičské oprávnění), jejich finančně a sociálně slabší status, a také menší ochota vzdělávat se, přijímat nové podněty, změny.

Je-li si tohoto pořadatel vědom a zvládne-li ošetřit tyto aspekty, jistě si i ze společné akce odnáší pěstoun - příbuzný řadu pozitiv. Pokud se podaří účast rodiny poskytující příbuzenskou pěstounskou péči na nějaké akci (např. víkend Vzdělávacích a Terapeutických služeb) zajistit, rodina může získat „chuť“ do další spolupráce.

„Účast na akcích vesměs všichni pěstouni - prarodiče hodnotili velmi pozitivně. Jako nejcennější vzájemné sdílení svých příběhů, které jsou velmi bolestné a jsou si velmi podobné.“ (Vyhodnocení dotazníků a řízených skupinových rozhovorů, Petra Štětková, Rozum a Cit 2010)

„Zúčastnili jsme se i několika víkendových setkání, která se nám moc líbila. Seznámili jsme se s dalšími rodinami a prožili úžasné chvíle. Setkání byla zajímavá nejen pro vnuka Dana, ale i pro mne; tam jsem totiž dělala věci, o kterých se mi ani nesnilo. Malovala jsem, tvořila z hlíny, hrála na africké bubny. A to jsem absolutní antitalent na veškerá umění. Ale bylo to úžasné.“ (Soňa, babička pěstounka)

Účelem specifických programů a forem vzdělávání pěstounů z řad příbuzných tedy není tyto izolovat a jakkoli vydělovat, spíše jim navíc poskytnout ještě péči specifickou, takovou, která by ošetřovala přímo jejich situaci.

3 JAK SE Z PŘÍBUZNÉHO STANE PĚSTOUN

Pěstounská péče je v našem státě jednou z forem tzv. náhradní rodinné výchovy. O svěření dítěte do pěstounské péče rozhoduje vždy soud a to v případě, že o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů ani jeho poručník. Rozhodnutí o svěření dítěte do pěstounské péče platí vždy po dobu, po kterou trvá situace, v jejímž důsledku nemohou o dítě osobně pečovat rodiče. Není to tedy rozhodnutí trvalé a „jednou pro vždy“.

Pěstounem se může stát pouze osoba (či manželský pár), která je k této péči o dítě vhodná a poskytuje záruku, že bude o dítě pečováno řádně a k jeho prospěchu.

Do péče k příbuzným, popřípadě k lidem rodině blízkým, se může dítě dostat celkem snadno. Zákon umožňuje rodiči svěřit své děti do péče jiné osoby na základě ústní domluvy. Pokud tedy požádají kohokoli o převzetí péče o jejich dítě v době jejich nemoci, služební cesty či návštěvy zábavní akce, může se stát, že dítě v péči zůstane dlouhodobě. Trvá-li takový stav delší dobu, je pak pečující povinen oznámit tento fakt orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Chce-li o dítě pečovat i nadále, je nutné podat soudní návrh na svěření dítěte do jeho péče. Tím se takový stav legitimizuje.

Soud má několik možností. Může dítě svěřit do péče jiné osoby, poručenství nebo pěstounské péče.

„Byli jsme „normální" rodina... Já, manžel a naše 2,5letá dcerka. Moje matka celý život pila alkohol a v té době měla v péči mé dva sourozence: sestru Aničku, které bylo 13 let a 17letého bratra Luboše. Každý z nás měl jiného otce. Zvrat nastal, když tehdejšího partnera naší společné matky zavřeli do vězení. Naše máma nikdy nešla pro ránu a nadávky daleko, uvězněním jejího partnera se to však začalo ještě více stupňovat. Snažila jsem se, aby šla na léčení, nabízela pomoc a podporu. To bylo však ještě horší, hlavně pro děti. Vždy si vylila vztek na nich a nechtěla je k nám pouštět na víkendy a prázdniny. Několikrát k nám Luboš přijel uprostřed noci, zbitý a ubrečený. Jednou večer, když jsem přišla z práce, mi děti volaly, že se před mámou, která je opilá, poté, co je opět zbila, zamkly. Volaly o pomoc. Neváhala jsem a okamžitě jsem si pro ně jela. Děti jsem tehdy přivezla k nám domů a po zhlédnutí jejich zranění jsem zažila šok. S manželem jsme si o tom promluvili a verdikt byl jasný: děti se k matce vrátit nemohou." *(Lenka, sestra pěstounka)*

„Dcera začala brát drogy, dostalo se to před OSPOD, chtěli jí odebrat syna. OSPOD nás s manželkou pak oslovil, zda bychom ho nechtěli do péče. Souhlasili jsme. Vnoučka jsme ale nakonec dostali do péče až později. Dcera si mezitím našla jiného partnera, odstěhovala se s ním a spolu měli další dítě, tentokrát holčičku. Po čase dcera spáchala sebevraždu. O vnučku se staral otec a jeho rodina, chlapec přišel k nám. Pak zemřel i otec a o vnučku se staral jeho otec. Ten už byl na výchovu moc starý, proto péči o holčičku převzala rodina zeťova bratra. Po rozvodu se však také rozpadla, a tak se i vnučka, v 5 letech nakonec dostala k nám. *(Jan, dědeček pěstoun)*

Natálka je dcera mého bratra. Monika, jeho manželka, matka Natálky, zemřela, když byly dítěti dva roky. Bratr dostal dceru do péče, ale měl problémy s alkoholem a situace se, i přes pomoc prarodičů, stále zhoršovala. Podmínky, v nichž oba žili, byly hrozné." *(Táňa, teta pěstounka)*

V případě druhé a třetí volby má od tohoto okamžiku poručník, respektive pěstoun, díky novele zákona o sociálně právní ochraně dětí (č. 359/1999Sb.), pečující příbuzný podobně jako „klasický“ pěstoun právo a povinnost uzavřít Dohodu o výkonu pěstounské péče, nárok na dávky pěstounské péče, právo na služby a povinnost vzdělávat se. Tato práva a z nich vyplývající povinnosti, hrají v tom, aby příbuzný mohl svou úlohu plnit skutečně řádně a bez újmy na obou stranách, klíčovou roli.

4 VÝZNAM A SMYSL PŘÍPRAVNÝCH KURZŮ PRO PĚSTOUNY

Příbuzný či blízká osoba, které je dítě svěřeno do péče výše popsaným způsobem, totiž zpravidla neprochází psychologickým posouzením a není mu umožněno absolvovat přípravný kurz. To není ani k jedné straně úplně fér.

Kurzy příprav na pěstounství totiž umožňují žadateli seznámit se s tím, jakou úlohu na sebe ve skutečnosti bere. Pracuje se zde, mimo jiné, se všemi obavami a nejistotami žadatelů, pod drobnohled se dostávají jejich motivy a také schopnost tuto roli dostatečně kvalitně zvládat. Přípravy obsahují témata z oblasti právní a sociálně-právní, psychologické, pediatrické atd. Provázejí žadatele obdobím adaptace obou stran, jak pěstouna, tak dítěte, na změněné podmínky. Zabývají se různými možnými postupy při řešení konfliktních, krizových a jinak problematických situací v rodině. Sourozeneckými a dalšími vztahy v rodině, spoluprací s biologickou rodinou. Upozorňují také na nutnost spolupráce s institucemi atd. Důraz bývá kladen na sebezkušenostní způsob předání obsahu kurzů jejich účastníkům.

CÍLEM ZÁKLADNÍHO PŘÍPRAVNÉHO KURZU JE:

- předání ucelených informací o problematice náhradní rodinné péče;
- zprostředkování reálného pohledu na celou oblast NRP (aspekty právní, psychologické, sociální);
- přiblížení minulosti dítěte a podpora přijetí jeho identity;
- seznámení s potřebami ohrožených dětí, jejich pocity, projevy;
- zprostředkování pohledu na to, jaké změny v rodině mohou nastat po příchodu dítěte;
- podpora přijetí identity náhradního rodiče;
- získání důvěry v odbornou pomoc a navázání vzájemných kontaktů mezi účastníky.

(Přípravy pro budoucí náhradní rodiče (metodika), Alena Vávrová, Mgr. Pavla Pokorná, Bc. Jana Frantíková, DiS., MUDr. Hanka Korcová, Bc. Karin Řeháková; Středisko náhradní rodinné péče, o. s. Praha 2012)

Hlavním důvodem, proč příbuzní a osoby rodině blízké při svěřování dětí do péče neprocházejí přípravami, je zejména způsob, kterým tento typ péče vzniká. Zde jsou v zásadě možné dvě cesty:

- dítě v rodině již je, příbuzní o ně pečují, zatím ale nebylo jasné, zda dítě v jejich péči zůstane trvale
- situace vyžaduje okamžité, rychlé řešení a na přípravu není mnoho času

Zda má příbuzný, který se do role pěstouna dostává, skutečně předpoklady řádně dítě vychovat, záleží v praxi jen na posouzení orgánů OSPOD a soudu. Zda svou roli přijme, je pak na jeho vlastním uvážení. Což je ovšem složité, neboť v daný okamžik nemá příliš jasnou představu o všech důsledcích, které z daného kroku vyplývají, ani o jednotlivých aspektech takového rozhodnutí. Zpravidla ani neví, jak a kdo mu může být při zvládání tohoto nelehkého úkolu nápomocen. Nemívá dostatek informací o možnostech, které nabízí k využití právní řád a které lze využívat prostřednictvím pracovníků OSPOD či různých organizací.

Vzdělávání je tedy pro tuto kategorii pěstounů obzvláště důležité, neboť může, mimo jiné, chybějící přípravné kurzy doplnit. Služby zase mohou velmi pomoci vytvořit zdravé a přirozené prostředí pro děti i jejich pečovatele. Obojí společně tak zvyšuje šanci na úspěšnost této formy péče o děti žijící bez přímé péče svých biologických rodičů.

Stejnou péči a pozornost je třeba věnovat také dítěti, které v takto vzniklé rodině žije. Vlastně všem dětem zde žijícím, protože toto rozhodnutí bezprostředně ovlivní celý jejich další život. Všemi těmito otázkami je třeba se zabývat mimo jiné také proto, že pěstounská péče vykonávaná příbuznými je v ČR nejčastější formou náhradní rodinné péče.

POČET OSOB VYKONÁVAJÍCÍCH NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI

Druh péče	Prarodiče	Jiný příbuzný	Cizí
Pěstounská péče	6 026	1 633	2 805
Pěstounská péče na přechodnou dobu	0	12	642
Poručenství s osobní péčí poručníka	1 129	486	1 690
Péče jiné osoby	3 677	467	313

(MPSV - Roční výkaz sociálně právní ochrany dětí za rok 2015)

Další důvod, proč jsou právě služby a vzdělávání v oblasti pěstounské péče vykonávané příbuznými dětí tak důležité, tkví v příčinách, které k umístění těchto dětí do rodin jejich příbuzných vedou a v tom, že traumatem v těchto případech neprochází pouze dítě, ale i ti, kdo o ně pečují.

5 SPECIFIKA PĚSTOUNSKÉ PÉČE VYKONÁVANÉ PŘÍBUZNÝMI SVĚŘENÉHO DÍTĚTE

To, že o dítě pečuje jeho příbuzný, s sebou přináší některé situace, s nimiž se v jiných formách péče nesetkáváme. Vesměs vyplývají z citových vazeb mezi jednotlivými členy rodinného systému a z konfliktu rolí, které se najednou slučují, stávají se souběžnými.

Není snadné vyrovnat se se ztrátou nebo selháním blízkých, tedy citově obsazených lidí. Vzhledem k citovým vazbám je pro pěstouna velmi těžké zaujmout neutralitu, odstup. Bývá spíše zmítán emocemi a to často velmi protichůdnými. Od pocitu vlastního selhání, viny, přes touhu ochránit své dítě, až po pocity křivdy a nenávisti vůči němu a situaci, do které ho dostal.

Všechny tyto emoce jsou naprosto legitimní, na druhou stranu ale vnášejí nejistotu a bolest do života dítěte, které je do péče takto zatížené osoby svěřeno. Tím spíše, že i ono je zmítáno ambivalentními pocity a postoji jak ke svým rodičům, tak i ke svým pečovatelům.

Pěstoun z této skupiny také často pociťuje různou měrou stud vůči svému dalšímu sociálnímu okolí. Obává se např., jak situaci v rodině a potažmo jeho samého budou vnímat sousedé, přátelé, bezprostřední okolí. Děsí se snížení „statutu“ rodiny u odborníků a u orgánů veřejné správy. V neposlední řadě se potýká s myšlenkou na možnost opakovaného selhání, které vnímá jako reálnou hrozbu.

Vyšší či nižší věk a postavení vůči dítěti, než je přirozené, přináší přinejmenším přirozené mezigenerační problémy. Ale příbuzný - pěstoun se ocitá také v souběhu rolí, které jsou velmi rozdílné, odlišné – např. dědeček + otec, sestra + matka – a je žádoucí, aby je obě v nějaké formě zastával vůči svěřenému dítěti. Nabízí se řešeni vybrat jen jednu, ale pak není možné být autentický v přirozených situacích a obě strany jsou o jeden rozměr vztahu ochuzeny. Na stranu druhou by „přepínání“ mezi rolemi mělo být jasné, zřetelné a nematoucí. Což je, v konečném důsledku, takřka nadlidský úkol.

A to nejenom pro pěstouna, ale také pro dítě. Vždyť i ono je ve dvojroli – není jen vnuk, synovec, sestra, ale vůči svému příbuznému pěstounovi na sebe bere roli syna či dcery! A vůči svým dalším příbuzným to nemá o nic jednodušší. Stává se např. „sourozencem“ svých tet a strýců, „tetou“ či „strýčkem“ svých bratranců a sestřenic apod.

Příbuzný pěstoun bývá často osočován dalšími příbuznými z nedostatku péče věnované jim a jejich dětem. To pramení z pocitů křivdy či z nepochopení situace.

„S bratrem byly vždycky potíže. Máma je neustále řešila, já jsem si musela poradit sama. A teď se stará jen o jeho syna. Moje děti ani nepohlídá.“
(Lucie, dcera babičky, vykonávající PP)

Další zvláštností příbuzenské pěstounské péče je zejména fakt, že primární problém se nachází přímo v rodině, zůstává v jejím systému. Dítě tak často vyrůstá v prostředí s přetrvávajícím traumatizujícím prostředím.

Příbuzní pěstouni nemají čas a prostor vyrovnat se s výše uvedeným, a současně se v důsledku nepřipravenosti hůře orientují v nabídce pomoci. Té je navíc stále reálný nedostatek.

Pro děti je situace stejně náhlá, bolestivá a matoucí. Vše, co prožívají dospělí, v nějaké formě prožívají také, často však skrytě.

To, že dítě zůstává ve svém příbuzenském prostředí, však má také několik nepřehlédnutelných výhod. I ty se odvíjejí z faktu, že jde o prostředí známé pro dítě, prostředí do značné míry jemu blízké a přirozené, a že při této formě náhradní rodinné péče nejsou zpřetrhány již fungující vztahy a vazby. **Mezi hlavní důvody, proč je příbuzenská pěstounská péče volena, patří tato čtyři pozitiva:**

- Mezi dítětem a pečující osobou existuje emocionální pouto
- Zůstávají zachovány vazby na prostředí
- Dítě zůstává součástí své rodiny, cítí své kořeny
- Je větší šance na zachování vztahu s rodičem

Je tedy zjevné, že pěstounská péče příbuzných dítěte má svůj smysl a stojí za to vynaložit úsilí k jejímu řádnému rozvoji.

Ještě zjevnější však je, že by na to příbuzní neměli zůstat sami, a že pomoc a podpora pro ně by měla být rychlá, poskytovaná s empatií, vyplývající z pochopení situace a odborného posouzení a šitá na míru specifickým podmínkám, v nichž se všichni zúčastnění nalézají.

NEJČASTĚJŠÍ PŘÍČINY, PROČ SE DÍTĚ OCITNE V PÉČI PŘÍBUZNÝCH:

- Náhlé úmrtí z důvodu nemoci či nehody rodiče(ů)
- Úmrtí jednoho z partnerů, které vede k tomu, že druhý partner situaci nezvládá a děti opouští
- Mládí a nezralost matky, která péči o své dítě nezvládá
- Odebrání dítěte rodiči (nejčastěji matce), který žije sociálně patologickým způsobem života
- Psychiatrická diagnóza rodiče(ů)
- Rodič(e) jsou ve výkonu trestu
- Rodiče, u kterých se projevila závislost na drogách či alkoholismus

(Hanušová, Jeníčková, Uhlířová in Uhlířová a kol. 2010, str. 6)

6 NEJVHODNĚJŠÍ FORMY SLUŽEB PRO PĚSTOUNY Z ŘAD PŘÍBUZNÝCH

Jak již bylo řečeno, v okamžiku převzetí dítěte do péče se před pěstouny z řad příbuzných otevírá nelehká cesta. Přichází mnoho starostí a neočekávaných situací. Vesměs jde o osudy jim velmi blízkých lidí, takže je přítomna neustálá emocionální zátěž. Jejich pocity jsou často bolestné a velmi protichůdné. Děti jim svěřené prožívají traumatizující situaci. Každodenně prožívají konflikt loajality a mnoho dalších krizí. Jejich rodiče se často chovají způsobem, kterému společnost ani jejich nejbližší nerozumí a odmítají ho. V důsledku studu a dalších silných pocitů se jejich jednání stává bez pomoci obvykle stále nevypočitatelnější.

Je tedy nutná podpora pro všechny. Z našeho hlediska se budeme zajímat o možnosti, jak účinně podpořit pěstouny. Pomoc pro ně přináší následně úlevu a zklidnění situace celé rodině, tedy zejména u nich vyrůstajícím dětem.

POTENCIÁL, NÁPADY:

- Sdílení zkušeností
- Sociálně-právní poradenství
- Vzdělávání pěstounů-prarodičů
- Práce s traumatem dětí i prarodičů
- Rodinné terapie
- Práce s biologickými rodiči
- Spolupráce se specializovanými organizacemi a pracovišti
- Potenciál nových služeb: terénní sociální práce, respitní péče, supervize

(Rozum a Cit, Mapování potřeb rodin – příbuzenská NRP, 6.–7. 12. 2008, Petra Štětková)

7 MOTIVACE KLIENTA K PŘIJETÍ NABÍZENÉ POMOCI

Prvním předpokladem k tomu, aby pomoc klientům byla účinná, je možnost přijetí spolupráce z jejich strany. Tato samozřejmost je však ve skutečnosti prubířským kamenem pro službu nabízející organizace.

Umět pomoc nabízet a motivovat klienty k jejímu využití je jedna z dovedností, která k jakýmkoli službám patří, v případě pěstounů z řad příbuzných se však setkáváme s až zarputilým odmítáním. Příbuzní, zejména prarodiče, v roli pěstounů bývají totiž velmi nedůvěřiví. Je to způsobeno mnoha faktory, které jsme zmínili výše.

Jednoduše by se daly tyto důvody shrnout do kategorie zkušeností, které se společností, ale také sami se sebou mají. Obvykle v minulosti mnohokrát zažili nepochopení, pomoc jim nabízená se obrátila proti nim nebo pro ně nebyla smysluplná.

Obávají se o osud dětí jim svěřených i jejich rodičů, často čelí odsouzení a odmítnutí. V důsledku toho pak sami sebe izolují.

8 KRITÉRIA A PRINCIPY ÚČINNÉ POMOCI V OBLASTI PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE

V první řadě musí pěstoun pociťovat podporu ze strany pomáhající organizace či pracovníka. Musí cítit pochopení a přijetí z jeho strany, zároveň však také jeho pevnost a jistotu, s níž se na problematickém poli praktických potřeb propletených s emocionalitou klienta tento pracovník pohybuje. Jen tak jej začne vnímat jako autoritu a zároveň mu důvěřovat.

Druhou složkou takové pomoci je náhrada chybějících či nevhodných vlivů výchovy jinou formou, tedy jejich kompenzace.

Aby takovou potřebu pečující mohl pocítit, musí nahlédnout na své nedostatky a to samo o sobě už je výsledkem složitého procesu a předchozí pomoci. Přijetí této složky pomoci bývá ukazatelem velké důvěry v doprovázejícího pracovníka a pocitu bezpečí na straně klienta.

HOVOŘÍME O PRINCIPU:

- **Podpory** – vychází z uvědomovaných přání samotné pečující osoby (tedy klienta považujeme za kompetentního podílet se na tvorbě kontraktu)
- **Kompenzace** – je více potřebou pracovníků (modus kontroly), kdy je nutné nahradit nedostatek vhodné péče/vhodného přístupu jinou formou. Představme si to jako princip protézy

(Problematika příbuzenské pěstounské péče; Veronika Uhlířová, Ludmila Hanušová; Velký vůz Sever o. p. s.; 2015)

9 NEJÚČINNĚJŠÍ A KLIENTY OCEŇOVANÉ OBLASTI POMOCI

Od samého počátku spolupráce s pěstouny z řad příbuzných se objevuje jejich touha po sdílení, deficit v právním vědomí a velké nedostatky v informovanosti o potřebách jim svěřených dětí.

CO JE PEČUJÍCÍM PŘÍBUZNÝM ZEJMÉNA TŘEBA:

- umožnit sdílet zkušenosti, a tím snížit tenzi a pocit osamění
- poskytovat sociálně-právní poradenství
- poskytovat cílené vzdělávání
- umožnit práci s traumatem dětí i prarodičů – terapii, rodinnou terapii
- poskytovat terénní sociální práci, supervizi, odlehčující péči

(Uhlířová a kol. 2010, str. 52)

Z dlouhodobé práce s tímto typem klientely jsme si dovolili vytipovat oblasti, ve kterých je třeba nabízet pomoc přednostně, i formy, kterými lze danou pomoc ke klientům skutečně dostat:

- odlehčovací služby ve všech možných formách
- poradenské služby v sociálně - právních otázkách
- psychická podpora a sdílení:
  - rodinná či individuální psychoterapie
  - svépomocné a podpůrné skupiny
  - kluby

- praktická pomoc ve vztazích a komunikaci:
  - asistovaný kontakt s rodiči dětí
  - terapeutická a podpůrná práce se svěřenými dětmi
  - mediace
  - supervize
  - koučink

Nesmírně důležitá je součinnost spolupráce subjektů služby poskytujících, zejména organizací přebírajících péči o jednotlivé členy rodinného systému.

Velmi dobré je např. spolupracovat s organizacemi pracujícími na poli sanačních služeb a služeb nabízejících různou formu a stupeň spolupráce při kontaktu s rodiči dítěte.

10 PROGRAMY VHODNÉ PRO PŘÍBUZNÉ VYKONÁVAJÍCÍ PĚSTOUNSKOU PÉČI

V oblasti psychické podpory jsme uvedli tři druhy programů. Než se dostaneme k té, jíž je naše publikace věnována, krátce se zastavím i u zbývajících dvou. A to v obecné rovině.

10.1. KLUBY

Kluby zpravidla probíhají formou dopoledních, odpoledních nebo podvečerních neformálních setkání jedinců, kteří mají společné téma. Účastníci mívají možnost otevřeně hovořit o tom, co prožívají, vzájemně sdílet své zkušenosti, podělit se o své radosti i starosti, učit se novým věcem. Obvykle je takové setkání tematické a klubový program bývá pravidelně doplňován organizováním zajímavých přednášek, seminářů, besed s odborníky či workshopů.

V případě klubů pro náhradní rodiče se organizátor zaměřuje zpravidla na:

- poradenství v otázkách výchovy
- osvojování si takových činností, které přispívají k podpoře a vzniku vzájemných citových vazeb
- účelné trávení společného času
- podporu a zvědomování silných stránek účastníků
- objevování jejich vlastních zdrojů

Program bývá pestrý a koncipovaný tak, aby účastníky zaujal a bavil, důraz je kladen na neformálnost. Klíčové je vytvoření bezpečného a důvěryhodného

prostředí, k čemuž přispívá i zásada mlčenlivosti. Tato forma práce může výrazně napomoci příbuzným v roli náhradních rodičů přijmout novou roli, vybudovat s dětmi citové vazby za změněné situace, vytvořit soužití na principech vzájemného přijetí i respektu.

Klub jsme v roce 2011 s manželem začali navštěvovat v době, kdy jsme čekali na děťátko a procházeli procesem prověřování a školení. Klub nám pomáhal „vyplnit" rok čekání na děťátko. Dovolil nám nahlédnout do světa náhradních rodičů a jejich dětí. Naslouchali jsme jejich příběhům, pocitům, radostem i starostem. Teprve v následujícím roce 2012, kdy k nám přišla naše holčička, jsme opravdu porozuměli pocitům a starostem náhradních rodičů, které jsme na klubu slýchávali. Vlastní zkušenost je „vlastní zkušenost". Tento rok jsme vynechali a soustředili se jen na naši holčičku. Od ledna 2013 opět klub navštěvuji, pokud to manželovi práce dovolí, i s ním. Pro každý klub je připravováno jiné téma a odborník, který je s námi probírá. Líbí se mi, že témata odborník přizpůsobuje i na základě toho, co právě která rodina řeší. Váš klub je výjimečný tím, že s sebou můžeme vzít naše děti, pro které je vždy připravený vlastní program a je o ně velmi dobře postaráno. Držíme Vám palce v dalším pokračování. Děkujeme. Manželé Z. (Rozum a Cit, Zpravodaj léto 2013, str. 17)

Někdy je při klubu připraven program i pro děti tak, aby je pěstouni mohli vzít s sebou a neměli tak starost se zajištěním péče o ně v době konání setkání. Program pro děti či odborný dozor bývá zajištěn proškolenými dobrovolníky či pracovníky pořádající organizace. Děti na těchto setkáních mají možnost si nejen pohrát a něco hezkého vyrobit, ale především být v kontaktu s jinými dětmi, které potkal podobný osud, což je pro ně velmi přínosné. Díky těmto setkáním mají možnost uvědomit si, že jejich situace není až tak výjimečná, což jim může pomoci lépe se vyrovnat se svou vlastní situací.

Chodíme rádi do klubu v Říčanech, domníváme se, že je pro děti důležité poznat i jiné děti, které nežijí s biologickou rodinou. Je klíčové, aby děti věděly, že nejsou samy, aby vyrostly se zdravou psychikou. Emoce kolem osvojení je lepší zpracovat postupně a s lidmi, kteří tomuto dokážou porozumět, než později a najednou, když si všechno začnou uvědomovat, např. v pubertě. Zároveň, je pro nás důležité, aby naše děti strávily čas s dětmi odlišných etnik. Už ve čtyřech letech naše holčička vnímá tyto odlišnosti a je rozrušená kolem otázky etnických rozdílů. To nejde nějak spravit v současné společnosti, ale můžeme dětem dát možnost pozitivně prožít nějaký čas s dětmi, které jsou podobně nebo jinak odlišné od majority. I my, rodiče, rádi navštěvujeme klub. Je to jistá psychická úleva. Můžeme se v dobré společnosti podělit o starosti, kterým běžné kamarádky a sousedé nemusí vždy rozumět. Paní F., adoptivní maminka (Rozum a Cit, Zpravodaj léto 2013, str. 16–17)

10.2. RODINNÁ A INDIVIDUÁLNÍ PSYCHOTERAPIE

Rodinná terapie může zklidnit vztahy nejen mezi pěstouny a jim svěřenými dětmi, ale i další vztahy a komunikační potíže v rodinném systému. Např. mezi všemi dětmi žijícími v rodině, mezi dětmi a jejich biologickými rodiči či mezi biologickými rodiči dětí v PP a dalšími dospělými členy širší rodiny.

„Při arteterapeutické práci s celou naší rodinou jsem se já osobně hodně naučila. Vnímala jsem velmi silně atmosféru jednotlivých setkání, která byla na jednu stranu uvolněná, avšak velmi tvořivá a každý z nás tady měl své místo. To jsme si stále více ujasňovali a zabydlovali se v něm. Zajímavý byl způsob komunikace, který umožňoval jak kooperaci dětí mezi sebou, tak zapojování se nás, dospělých, do hry. Rodinná psychoterapie přispěla v našem případě ke zmírnění vzájemné nevraživost mezi dětmi i soupeření, kterému jsme v té době podléhali všichni. Začali jsme si mnohem více věřit – svým schopnostem a dovednostem i jeden druhému. Teď je u nás mnohem veseleji a děti si plní povinnosti s větší ochotou. *(Karin, pěstounka)*

Rodinní příslušníci zde mají prostor komunikovat o věcech, které je v „běžném provozu“ nenapadají, nebo mají obavy s takovým tématem přijít. Mohou si dovolit více se uvolnit, použít svou kreativitu. Učí se oceňovat navzájem, svá přání sdělovat bez výčitek, spolupracovat, naslouchat si a dávat prostor ostatním.

„Společně trávený čas vždy velmi rychle uteče, moc nás to všechny baví. Zpočátku jsme nevěděli, proč máme to či ono dělat, ale teď už se sem těšíme. Když jsme si například minule psali vzkazy, sobě i druhým, byl jsem moc překvapený, když mi ostatní napsali, že se jim líbí, jak umím všechno doma udělat – opravit vodovod, zajistit topení, nebo když se rozbije pračka... A strašně mě to potěšilo! A taky je zvláštní, že vlastně všichni víme, v čem jsme dobří. Ale doma si to neříkáme. Tam se spíše jen kritizujeme a vyčítáme si, co kdo neudělal nebo udělal špatně. Teď už se ale umíme navzájem i trochu pochválit. Zatím to jde ztěžka…“ *(děda V., pěstounská péče prarodičů)*

Individuální terapie pomáhá klientovi, ať už je jím dítě žijící v NRP nebo naopak dospělý v roli pěstouna, řešit jeho osobní problémy, zvládat obtížné situace a optimálně reagovat na stres. Vyrovnávat se s traumatickými zážitky, zvládat zátěž. Psychoterapie podporuje sebepoznání a rozvoj osobnosti, pomáhá řešit problémy v mezilidské komunikaci a interakci.

„Kromě otázek okolo výchovy přijatých dětí jsem s terapeutkou řešila řadu dalších problémů, týkajících se mojí práce, vztahu k manželovi, svému otci a celkové životní situace naší rodiny. Velmi si cením, že mi nikdy nedávala žádné hotové recepty či rady, ale pomocí otázek mne vždy vedla k tomu, abych si uvědomila příčinu problému a k nějakému řešení dospěla sama. Za období, v kterém jsem v kontaktu s terapií, jsem si v mnohém udělala jasno, nastínila si priority a zároveň se cítím méně unavená. V napjatých situacích jsem klidnější, jednám uvážlivěji a zvýšilo se mi sebevědomí. Získala jsem větší důvěru ve svoje schopnosti, umím lépe relaxovat a tím šťastněji prožívám svůj život. Stala jsem se lepší mámou svých dětí, lepší partnerkou svého muže, lepší dcerou svého stárnoucího otce a v neposlední řadě lepší učitelkou svých žáků. *(Inka, adoptivní matka)*

10.3. PSYCHOTERAPEUTICKÁ SKUPINA

Jak už je uvedeno v kapitole o terapii individuální či rodinné, i v její skupinové formě jde o navozování změn u klientů a to tehdy, necítí-li se tito komfortně. Mají-li nějaký skutečný, nebo pociťovaný deficit v oblasti prožívání sebe a svého života jako plnohodnotného a šťastného. Případně pokud cítí jakékoli rezervy ve vztazích se svým okolím.

Další oblastí, kterou lze pomocí tohoto nástroje řešit, může být zdravotní stav klienta, nebo někoho v jeho blízkosti - ať už tělesný (častá onemocnění, úrazy) nebo duševní. Může jít skutečně o léčbu závažných stavů, nebo o pomoc v krizi. Někdy se jedná o provázení na cestě k seberozvoji, ulehčení od těžkých situací, které život přináší.

Skupinovou terapii, stejně jako její předchozí popsané formy klienti vyhledávají i v případě, když si dlouhodobě nerozumí se svým okolím, trpí pocity vlastní odlišnosti, nedostačivosti či viny, dějí-li se jim některé nepříjemné věci opakovaně a není zjevné, proč tomu tak je. Zkrátka i skupinová terapie může výrazně pomoci vždy, chceme-li se zbavit čehokoli obtěžujícího.

Dokonce ještě výrazněji, než terapie individuální, neboť při individuální terapii se pomoc uskutečňuje pouze prostřednictvím vztahu mezi klientem a terapeutem. Od jeho osobnosti se do značné míry vše odvíjí, protože ta je jeho hlavním pracovním nástrojem. Jak terapie přesně probíhá, co se na sezeních děje, záleží pochopitelně také na tom, jaký psychoterapeutický směr terapeut používá, kterou psychoterapeutickou školu uznává, jakým prošel výcvikem, a které prostředky jsou mu blízké.

Při skupinové terapii přispívají k léčbě další faktory. Kromě osobnosti terapeuta jsou totiž hlavním zdrojem změny všichni členové skupiny.

Každý člen skupiny je současně terapeutem pro sebe i ostatní. Je tomu tak proto, že každý člen do skupiny přináší svou osobnost = životní historii, zkušenosti, přístup, osobitost.

Ve skupině můžeme např. snáze potkat někoho, kdo je velmi podobný někomu, s kým máme v běžném životě potíže. Díky skupinové práci pak máme šanci pochopit jeho pozici i důvody své reakce na něho. Pomůže nám to situaci porozumět a tím získáme šanci na změnu. Na skupině můžeme také, díky interakcím ostatních, zahlédnout sami sebe, jako bychom se dívali do zrcadla.

Skrze dialog a různé terapeutické techniky se může stát viditelným to, co nám jinak zůstává skryto, a proto na to neustále narážíme a nechápeme proč.

Díky tzv. skupinové dynamice můžeme situaci uchopit a lépe se vyznat sami v sobě a díky tomu i v situacích, do nichž se dostáváme. Skrze poznávání zákonitostí v lidských vztazích máme šanci „vzít život do svých rukou“. Když zjistíme a přijmeme, že na svůj život máme zásadní vliv, můžeme nad ním převzít kontrolu. Věci už se nám pak „nedějí“, ale my sami rozhodujeme, co v životě připustíme a co nikoli, a za tato rozhodnutí převezmeme zodpovědnost.

Zjednodušeně se dá říci, že skupinová terapie poskytuje péči více klientům na jednom místě a v jednom čase.

Skupinová terapie může pomoci těm, kteří:

- chtějí více porozumět sami sobě
- chtějí více porozumět druhým
- mají zábrany jednat otevřeně a hájit svá stanoviska
- jen s potížemi se dokážou chovat přirozeně
- narážejí na nepochopení, nepřijetí, odmítnutí
- stávají se obětí manipulace, využívání či zneužívání
- setkávají se s agresí či se agrese dopouštějí
- opakovaně se ocitají v situacích, které jim škodí
- opakovaně se dostávají či aktivně podporují či vyvolávají situace, které škodí jejich blízkým
- dostali se do svízelné, těžko zvladatelné či překvapivé životní situace
- některá jejich životní role (rodič, partner, kolega, vedoucí…) je zdrojem potíží pro ně či pro okolí

Co práce ve skupině klientovi přináší

- Členové skupiny jsou si rovnocenní, avšak zachovávají si svou osobitost a individualitu. Rozdíly mezi nimi, jako je věk, společenské postavení, vzdělání, profese, ale také očekávání, osobní projevy, potřeby, jsou přínosem. Mají řadu různých témat, ale spojuje je nějaké společné zaměření či motiv.
- Vzniká mezi nimi autentická spolupráce, rozvíjí se vzájemné vazby a vztahy. Vzájemně se respektují, inspirují, poskytují a přijímají cennou zpětnou vazbu. Projevují si navzájem podporu, radí si, snaží se být ohleduplní, i když upřímní, bývají si navzájem oporou.
- Vzniká mezi nimi atmosféra tvořivé spolupráce a důvěry. Cítí se být ostatními přijímáni a to je povzbuzuje k otevřenosti. Dokážou pak otevřít i velmi těžká a bolavá témata, která je někdy sužovala i celé roky. Ve skupině se učí opravdu všichni, včetně terapeutů.

„Skupina mi dává energii. Hodně mě baví. Jsou tam fajn lidi, je to zajímavé a radostné.“ Účastník skupiny pro děti a mladistvé, 18 let

Než se vytvoří výše popsaný prostor, nějaký čas to trvá. Od založení nové skupiny zpravidla uběhnou cca 3 měsíce, než si její členové zvyknou na sebe navzájem, ověří si důvěryhodnost a bezpečí prostoru skupiny i povolanost terapeutů.

Pokud skupina není „uzavřená“, tedy přijímá-li, za určitých podmínek, během svého fungování nové členy, je třeba vždy počítat s určitou adaptační fází jak u nového člena, tak i u skupiny směrem k němu. Podle stability skupiny tato doba trvá cca od 3 společných setkání déle.

Pokud se pro tuto tedy tzv. „polootevřenou“ formu skupiny rozhodneme, měli bychom stanovit pravidla, dle nichž je možné přistoupit k příchodu dalšího člena. Bývá to absolutní souhlas ostatních členů, závazek nově příchozího spolupracovat nejméně po dobu 5 setkání, jeho plná akceptace pravidel skupiny apod. Terapeut, který skupinu vede, pak musí zvážit vhodnost přijetí dalšího člena zejména s ohledem na aktuální situaci ve skupině a bezpečí jejích stávajících členů.

Míra otevřenosti skupiny obvykle úzce souvisí s hloubkou, do které jsou členové ochotni jít při otevírání citlivých témat. Nemusí to však být nutně pravidlem.

Výhodou zcela otevřené skupiny je možnost kdykoli se zúčastnit či vystoupit, zachování anonymity apod. Na tomto principu, spolu s principem svépomoci, fungují

často skupiny zaměřené např. na problematiku závislostí a s touto formou úspěšně pracuje také Liga otevřených mužů LOM. Za obecně první svépomocnou skupinu je považován vznik Anonymních alkoholiků v roce 1935 (Hartl & Hartlová, 2004).

Skupinová práce nejlépe funguje v počtu 10 – 15 členů. Při nižším počtu účastníku je riziko nedostatku zpětných vazeb a malé pestrosti nabízených alternativ, při větším počtu se sníží důvěrnost a bezpečí skupiny, což mívá za následek spontánní vznik „podskupin" a snížení účinnosti terapie směrem k jednotlivci.

Skupina se scházívá v pravidelných intervalech a v pravidelném čase. Nejkratší trvání skupinového setkání je 90 minut, nejdelší doba, kdy účastníci mohou vydržet zátěž týmové práce a udržet pozornost i zvládat emoce, je zkušeností stanovena na 180 minut.

Ve skupině platí pravidla. Část z nich je odvozena ze zkušenosti se skupinovou prací obecně, část si skupina zpravidla sama vytvoří.
Jsou to například pravidlo mlčenlivosti (účastníci nehovoří o osobních údajích jiných členů mimo skupinu), pravidlo „stop" (pokud člen skupiny nechce dál mluvit o daném tématu), pravidlo vztahů mimo skupinu (často je doporučováno prožívat vzájemné interakce jen v rámci skupiny).

Jak nejvíce získat ze skupinové terapie a jaká doporučení pro práci ve skupině můžeme klientům předat:

- Zaměřte se na tady a teď, tedy to, co se děje na skupině (nebo ve vaší hlavě), v této chvíli. Pokuste se podělit o tato pozorování se skupinou, neboť její členové mohou poskytnout důležité informace.
- Zapojte se a snažte se být co nejotevřenější. Snažte se být co nejvíc upřímní, i když to znamená přiznat si, že nevíte, kam vás situace zavede.
- Naučte se poskytnout zpětnou vazbu ostatním:
  - Buďte konkrétní
  - Buďte přímí a čestní
  - Sdílejte pozitivní i negativní zpětnou vazbu
  - Zpětnou vazbu poskytněte co nejdříve, co nejbezprostředněji
  - Naučte se přijímat zpětnou vazbu od ostatních – i když někdy bolí, je to dar
  - Potvrďte, že k vám zpětná vazba dolehla, pokud jste ji dostali
  - Potvrďte si, že zpětnou vazbu správně chápete i od ostatních členů skupiny
  - Zeptejte se ostatních ve skupině, jak vás vnímají, pokud zpětnou vazbu neposkytují sami
  - Opatrně s udílením rad – nejprve se ujistěte, že plně chápete pocity druhého
  - Podělte se s ostatními o to, co se děje ve vaší mysli, i když to není

„hezké“ nebo „správné“ ze společenského hlediska
- Dávejte přednost vyjádření pocitů před vyjádřením myšlenek a informací – mají vyšší hodnotu
- Dávejte pozor na nonverbální chování ve skupině
- Vše, co vás napadne, může být důležité, nic není zbytečné či chybné, proto se neostýchejte

(Zdroj: Tipy, jak nejvíce získat ze skupinové psychoterapie, /Martin Bayer/, O co se snažit: Skupinová psychoterapie)

11 NAŠE KONKRÉTNÍ SKUPINA PRO PĚSTOUNY Z ŘAD PŘÍBUZNÝCH

11.1. ZÁKLADNÍ USTANOVENÍ

Rozum a Cit začal s pořádáním pravidelných skupinových setkávání příbuzenských náhradních rodičů v červnu roku 2009.

Frekvence setkávání byla hned od začátku stanovena na cca 6–8 týdnů. V pravidelných vlnách se dostavuje návrh setkávat se častěji. V minulosti jsme již na tento návrh přistoupili a frekvenci setkávání upravili na 1x za 4-5 týdnů. Ukázalo se ale, že účastníci skupiny nejsou schopni takovéto časové uspořádáni skutečně přijmout. Počet účastníků byl po této úpravě trvale snížen, zvýšila se nepravidelnost docházky i těch, kteří dříve chodili naprosto bez vynechání. Po návratu k časovým rozestupům 6-8 týdnů se situace vrátila k normálu a velmi rychle stabilizovala.

Zcela vyhovující a nikdy nezpochybňovaná, je 180minutová časová dotace každého sezení.

Setkání jsou od počátku vedena dvojicí (z nichž alespoň jeden by měl být terapeutem s odpovídajícím vzděláním) a samotná skupina byla definována jako „polootevřená, svépomocná, terapeuticky zaměřená“. Mezi názvem a faktem, že skupina je v péči terapeutů, je cítit jistý rozpor. Jako „svépomocná“ je definována zpravidla skupina lidí, kteří řeší své problémy bez účasti odborníka. Jejich setkávání bývají založena na předpokladu, že „ postižené osobě může nejlépe pomoci osoba, která prošla anebo prochází v současnosti podobnou situací.“ (Lipson, 1984 cit. dle Bútora, 1991, str. 32). Přesto právě tyto dvě rozporuplné polohy považujeme v naší skupině za stěžejní.

11.2. PROČ SVÉPOMOCNÁ SKUPINA

Nejdůležitějším, co od služeb klienti zvolené skupiny očekávají, je sdílení a pochopení, přijetí a pomoc skrze zkušenost vlastní i druhých. Tomu naprosto odpovídá hlavní princip práce tzv. svépomocné skupiny - poskytnutí prostoru pro sdílení životních zkušeností. Lidé, kteří prožívají životní těžkosti, zde mají možnost setkat se s někým, kdo prožívá či prožil něco podobného a vzájemně se podporovat či diskutovat své životní zkušenosti.

K tradici „svépomocné“ skupiny se však hlásíme také pro další velkou devizu tohoto způsobu práce a tou je fakt, že: „Jedním z hlavních terapeutických faktorů svépomocných skupin je jejich schopnost normalizovat stigmatizující stavy a odstranit stud z toho, že má člověk nežádoucí poruchu„ (McKenna& Bargh, 1998).

„Mottem svépomocných skupin je umožnit lidem, kteří se potýkají s určitými problémy, aby se setkali s ostatními, kteří jsou v podobné situaci. Cílem je vytvoření prostoru pro to, aby si tito lidé mohli vzájemně vyměnit zkušenosti, poznatky a především nalézt podporu a zjistit, že v dané situaci nejsou sami.“ (Zdroj: ŽIVOT 90, (Publikováno 29. dubna 2016))

11.3. ROLE TERAPEUTA PŘI SETKÁVÁNÍ SKUPINY PĚSTOUNŮ Z ŘAD PŘÍBUZNÝCH

Naše skupina je, na rozdíl od tradičně svépomocné skupiny, v péči terapeutické dvojice, obdobně jako klasická, terapeuticky vedená skupina. Roli terapeuta na setkáváních této skupiny jsme dlouho diskutovali a dodnes hledáme její optimální polohu. Toto k tomu říká naše tehdejší kolegyně Veronika Uhlířová, která tvořila polovinu prvního terapeutického páru v čele této skupiny:

„Největší obtíží bylo definování naší role ve skupině coby odborných pracovníků. Skupina byla založena jako svépomocná. Jedním z principů svépomocných skupin je právě vzájemná pomoc lidí ve stejné situaci, ne pomoc odborná. Jak tam ale fungovat, když tam s nimi jsem, jsem psycholožka a nejsem ve stejné situaci? Tato otázka mě napadala vždy při účasti, neboť docházelo k situacím, které vyžadovaly různý přístup. Například jeden z účastníků vyprávěl o situaci doma a my s kolegyní vybízely ostatní účastníky ke sdílení zkušeností, radám, co na stejnou situaci pomohlo jim, atd. Jenže jim se moc nechtělo, očekávali, že dostanou radu od nás, psycholožek. Občas jsem měla pocit, že jde o individuální poradenství s obecenstvem. Paradoxně pak docházelo někdy k opaku, kdy jsem

měla potřebu do jejich vzájemných rad odborně zasáhnout, protože se mi zdály destruktivní a nebezpečné. Například v průběhu jednoho setkání skupiny se účastnice – babička horlivě rozpovídala o potížích s biologickým rodičem dítěte a o tom, jak kontakty dětí s ním jim narušují rodinný život a klid dítěte. Což o to, to se dít může a způsobovat vrásky, ale ona babička byla velmi nevybíravá, posléze i vulgární. A když ostatní účastníci viděli, že si někdo dovolil kritizovat biologické rodiče, tak se většina z nich hlasitě přidala. Nakonec tam svorně pokřikovali, že nejlépe vlastní rodiče pozavírat do vězení, zakázat styk všem paušálně, děti odstřihnout a vůbec se s nimi o tom nebavit. Upozorňuji, že ono svorné pokřikování se neobešlo od nadávek a vulgárních výrazů. A teď co uděláte? Budete jim do diskuze zasahovat, protože jste odborní pracovníci, kteří mají jiný názor na věc? Budete je krotit? Nebo budete sedět a poslouchat, protože jde o svépomocnou skupinu, kde si radí oni navzájem a vzájemně se inspirují? Jakmile do procesu jako psycholog zasáhnu, má moje povolání velikou moc (bohužel), přechýlím váhy na jinou stranu. Budu-li sedět, poslouchat, mohu budit dojem, že jim tento postoj posvěcuji. Docházelo i k jiným situacím, kdy jsem nevěděla, zda jsem rovnocenný účastník, který též může říci svůj názor (ale jak ho sdělit partnersky, když všichni vědí, že jste psycholog a od vás rady chtějí), nebo zda jsem tam za odborného pracovníka, který jim tam skupinově radí, vzdělává je…“
Mgr. Veronika Lošťáková (Uhlířová) psychoterapeutka, psycholožka

V čele skupiny jsou dvě odborné pracovnice v terapeutické a koterapeutické roli. Obě - v našem případě jde o dvě ženy, ale ideální by byl smíšený pár – jsou odbornice s řadou zkušeností a znalostí v oblasti náhradní rodinné péče. Jedna má speciálně-pedagogické a psychoterapeutické vzdělání, výcvik i zkušenost, druhá má sociálně právní vzdělání a řadu zkušeností z přímé práce s klienty. Současně zastává též funkci koordinátorky celé skupiny a to od samotného začátku jejího setkávání. Doporučujeme, aby alespoň jeden z terapeutického páru měl vždy psychoterapeutický výcvik.

Terapeutický pár zastává mnoho úkolů a rolí, tak jak tomu obvykle bývá: organizují setkání, analyzují, ochraňují, moderují. Někdy jsou iniciátorkami dění, jindy se stávají moderátory. Sem tam je velmi důležitý jejich odborný, expertní pohled, neméně pak i schopnost stát se autentickým členem skupiny…

Většina členů skupiny si neumí představit, že by skupina fungovala bez osobností terapeutů:

„Stmelují nás, jsme hodně různorodí, bez toho by to nešlo.“ *(Marie)*

„To bychom se mohli rovnou scházet v hospodě.“ *(Jarka)*

“Přinesou téma, rozmluví celou skupinu.“ (Věra)

„Dohlíží, aby se nezabloudilo do nějaké slepé uličky, a my pak nevěděli, kudy kam… Abychom tu nerozvíjeli nějaké scestné teorie…“ (Jolana)

„Vnímají dění, reagují na ně bez toho, že by dávaly najevo, že ony tam jsou terapeutky a my jen babičky, jednají s námi férově. Nemusím před nimi hrát žádné divadlo.“ (Soňa)

„Nemyslím si, že by to bez terapeutů mohlo fungovat.“ (Jolana)

„Jsou stmelující prvek. Terapeutů se ty problémy nedotýkají osobně, mohou na to koukat s nadhledem a mají své zkušenosti. Mají mnoho zkušeností s jinými pěstouny. Já si to bez nich nedovedu představit.“ (Alžběta)

Existuje také možnost, že se některý zkušený člen skupiny, někdo, kdo svou situaci již vyřešil, ujme řízení skupiny. Takový způsob má výhodu v tom, že tento úspěšný klient má, díky vlastní zkušenosti, schopnost naprosto porozumět situacím a obtížím, s nimiž se členové skupiny setkávají a potýkají. Proto jim s jejich zvládáním může velmi účinně pomoci. Týká se to jak situací v životní realitě, tak i těch, které vznikají při skupinové práci. Může totiž hovořit velmi otevřeně a klienti mu důvěřují.

Stejně tak jsou členové takové skupiny ochotnější přistoupit na doporučení týkající se např. změny přístupu k okolí, životního stylu, využívání služeb či léčebných postupů atd. Čím více se tomuto úspěšnému absolventovi skupinové práce podařilo potíže zvládnout, čím příjemnější, kvalitnější život žije on a jeho rodina, tím jistěji cítí členové skupiny, že i oni mohou situaci úspěšně zvládnout.

Není to ale jednoduchá role. I úspěšný klient v roli terapeuta musí umět odlišit své problémy od problémů druhého člověka, vědět, že jakýkoli recept nemusí být použitelný pro každého.

Roli „úspěšného klienta“ ve vedení skupiny lze snadno zaměnit za roli tzv. „laického terapeuta“, neboť není lehké tyto dvě role rozlišit. Pro naši potřebu postačí si uvědomit, že zatímco úspěšný klient může řešit své problémy s ostatními členy skupiny, tzv. laický terapeut ne. Ten musí mít schopnost vlastní problém do terapeutického procesu druhých nezatahovat“. Lidi v obou zmíněných rolích naopak spojuje, kromě autenticity umožněné vlastním prožitkem problému, touha a vytrvalé úsilí porozumět sobě samému skrz svůj problém a pomoci druhým lidem. Když jsme se ve skupině zamysleli nad touto možností, vyšlo najevo, že sami klienti vnímají některé členy skupiny za dostatečně zdatné, informované

a vzdělané, aby se podobné role mohli zhostit, avšak pro všechny bylo nepřijatelné, aby kterýkoli člen skupiny „vystoupil“ ze své dosavadní role a ujal se tohoto úkolu ve skupině stávající. Spíše by, v takovém případě, bylo možné založit skupinu novou, kde by vytipovaný absolvent skupinové práce tuto roli zastával již od samého počátku. Mohl by zde fungovat případně také v roli koterapeuta = „druhý terapeut při skupinové nebo rodinné psychoterapii, který nevede terapii, ale přispívá k ní a po skončeném sezení rozebírá s vedoucím terapeutem průběh terapie, interakce členů skupiny“ *(http://slovnik-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/koterapeut)*

„I když by někteří členové skupiny měli zkušenosti a byli dovední v komunikaci, neumím si představit, že by skupinu vedli a dokázali zvládnout někdy dost náročné situace.“ (Jarka)

„Nevím, zda by jeho názory měly takovou váhu jako názory terapeutů, když ti to mají vystudováno. A taky zda by měl takovou autoritu, aby se tam lidi nepřeřvávali jeden přes druhého.“ (Jarka)

„Každý z nás je plný svých problémů, pocitů…“ (Jolana)

„Pokud by některý člen tuto „službu“, vzájemnou pomoc, již nepotřeboval, mohl by poskytnout své zkušenosti a rady v jiné skupině s naprosto novými účastníky, nikoli současnými, se kterými „procházel“ svou bolest a učil se s ní žít.“ (Alžběta)

U terapeutického vedení naší skupiny členové oceňují lidský přístup, schopnost upozadit se, aktivizovat, rozmluvit skupinu i korigovat průběh. Nadhled, klid, přátelské a rovnocenné vystupování, schopnost usměrnit situaci a poradit. Zkušenosti a ochotu podělit se o ně, nedirektivní přístup, empatii, přirozenou autoritu. Terapeuty vnímají jako průvodce, jako pevnou součást skupiny, kotvu a jistotu, současně jako autentické osobnosti.

Bezpečí a jistotu členové skupiny čerpají ze zkušenosti, že se jim vždy dostane pozornosti i ošetření, potřebují-li to, že jsou ve skupině přijímáni a respektováni, že mají svou jedinečnou pozici, hodnotu a autenticitu.

Skupina akceptovala v průběhu let několik změn v terapeutickém vedení. Za velmi důležité pro jejich zvládání skupina označila skutečnost, že jedna členka terapeutické dvojice zůstala po celou dobu stabilní, a tak pro skupinu ztělesňuje kontinuitu a jistotu i v době aktuální změny. Právě to umožnilo skupině se se změnami ve svém vedení vždy poměrně rychle vyrovnat. I tak se ale většina členů vyjádřila v tom smyslu, že by těchto změn mělo být co nejméně.

Roli a práci terapeutického týmu v naší skupině skvěle definuje tento výrok: „Terapeut za prvé může vystupovat jako technický expert, který využívá rozmanité techniky, aby„posunul“ členy terapeutické skupiny směrem, jejž považuje za pro ně prospěšný. Poskytuje informace, dává instrukce, stanovuje normy. Za druhé může terapeut působit v roli modelového účastníka, který neovlivňuje skupinu pouze implicitními nebo explicitními technikami, ale také vlastním příkladem.“ Yalom (2007)

„Nikdo se mi nesměje, neřeší to, že to řeknu kostrbatě. Je to bezpečné prostředí, můžu si troufnout říct cokoli. Všude jinde dávám pozor, co řeknu, protože se bojím, aby se to neobrátilo proti mně. Tady to můžu říct a vím, že si tam lidé nemyslí, že to nezvládám. Snaží se mi poradit. Pocit, že vše, co tam řeknu, tam zůstane.“ (Soňa)

11.4. PRAVIDLA SKUPINY

Tak jako každá lidská činnost, má-li někam směřovat a přinášet výsledky, i skupinová práce má svá pravidla. Nejsou dogmatem, ale slouží snadnějšímu chodu skupiny, napomáhají řešení případných problémů a potíží, navozují a zajišťují bezpečí.

Každá skupina si tvoří pravidla vlastní tak, aby vyhovovala členům a účelu, za nímž se skupina schází. Vychází přitom i ze zkušeností svých předchůdců a doporučení odborníků. Porušování či opomíjení pravidel přináší jednotlivým členům i celému systému skupinové práce řadu potíží.

Podívejme se na základní z nich:

- **Dobrovolnost** – pro účast na skupině lze klienty motivovat, povzbuzovat, pomáhat jim nacházet odvahu, pracovat s nimi na jejich volních vlastnostech, ale nikdy by jim účast na skupině neměla být nařízena, neměli by ke skupinové práci být nuceni!
- **Mlčenlivost a diskrétnost** – aby se účastníci skupiny cítili bezpečně, mohli se otevřeně a upřímně vyjadřovat a svěřovat ostatním, je důležité, aby se o dění na skupině nikdo z účastníků nešířil mimo toto uskupení. Je možné a často žádoucí se k tématům vracet, rozvíjet je, diskutovat o nich, avšak vždy jen v rámci skupiny. I kontakty podléhají diskrétnosti.
- **Soudržnost** – skupina je cosi jako jeden organizmus, vždy záleží na každém jednotlivci, zda a jakým způsobem bude skupina v práci pokračovat, každý jednotlivec veškeré dění skupiny ovlivňuje svou individualitou a na každého je třeba brát ohledy a respektovat jeho potřeby.
- **Soustavnost** – skupina se schází opakovaně a dlouhodobě, nikoli nahodile.

Je to společenství, pokud někdo do skupiny nově přichází, či se někdo rozhodne ze skupiny odejít, je to vždy zásah, který ovlivňuje celou skupinu a tomuto tématu je třeba při skupinové práci věnovat pozornost a prostor. Není možné jednoduše nahradit jednoho člena členem novým, každý jednotlivý člen má svou vlastní hodnotu a autenticitu.

- **Disciplína** – na setkání je možné většinou přijít až 15 minut předem, eliminují se tak potíže s pozdními příchody, které by práci skupiny velmi narušovaly.
- **Přirozenost** – po dobu setkání je možné jíst, pít, používat toaletu apod.
- **Intimita** - po dobu setkání není možné telefonovat a jakkoli kontaktovat lidi mimo skupinu. Roli hraje i oslovování, kde preferujeme používání křestních jmen a vykání (pokud se účastníci neznají již z dřívějška a netykají si, to pak přirozeně necháváme tak).
- **Otevřenost a upřímnost** – budeme vás podporovat k otevřenosti a upřímnosti, protože věříme, že jedině pak můžete mít ze skupinové práce užitek.
- **Slušnost a ohleduplnost** – na skupině je povoleno vyjadřovat se upřímně a mluvit otevřeně, vyjadřovat názory, dělit se o zkušenosti, prožívat autentické emoce. O to důležitější je dbát na slušnost a ohleduplnost, kultivovat projevy jednotlivců.
- **Právo říci stop** – některé věci potřebují čas. Je důležité, aby žádný člen skupiny nebyl nucen hovořit či jinak se vyjadřovat o věcech a k věcem, které sám vyhodnotí jako příliš nepříjemné. Je zcela v jeho kompetenci vyhodnotit jednotlivé situace a zvážit míru svého zapojení.
- **Nenavazování vztahů mimo skupinu** – obecně se nedoporučuje, aby se členové skupiny kontaktovali mezi sebou mimo skupinová setkání. To má základ ve zkušenosti, že pokud k takovým setkáním dochází, rozmělňuje se práce skupiny – důležitá témata jsou probírána „bokem“, někdy bagatelizována, což ochuzuje práci skupiny, její intenzitu, dynamiku, ale i soudržnost. Někteří členové se mohou spojovat proti ostatním, tvořit koalice a protikoalice, porušovat zásadu mlčenlivosti a diskrétnosti.

V práci se skupinou pěstounů z řad příbuzných bylo pro nás toto obecné pravidlo od počátku diskutabilní. Zejména proto, že členové těchto skupin mají omezené možnosti navazovat kontakty, které by jim účinně pomáhaly, mimo skupinu. Proto jsme ho vypustili. Zpočátku opatrně, v tuto chvíli můžeme konstatovat, že nebezpečí spojená s jeho nedodržováním se v naší skupině neobjevila.

Struktura skupiny, pravidla, způsob jejího fungování jsou stále pod kontrolou nejen terapeutické dvojice, ale zejména jejích členů. Spolupodílejí se na jejím fungování, budování a rozvoji. Mají přitom možnost obrátit se mimo jiné na profesionální poradenství a čerpat z nejrůznějších teoretických zdrojů. Pokud se některé pravidlo stane nadbytečným, či ukáže-li se nutnost přijetí nového, skupina tak může kdykoli učinit.

„Někdy mám pocit, že jsem něco méně, když nepřináším na setkání občerstvení, drobné dárečky, jak tomu je od ostatních účastníků – vždy samozřejmě zcela dobrovolné, z jejich zájmu, nápadu… ale já se tímto cítím něčím svazována… Přicházím z práce, v průběhu mé pracovní doby, kdy můj čas je skutečně na minuty organizován, velice často jsem v době setkání neměla sama v ústech za celý den ani sousto – neměla jsem čas, natož „skočit něco koupit“ nebo z domova „upéct“ a pak se cítím „v sevření“ nepříjemných slušných norem – něco bych přinést měla. Přivítala bych, aby ten, kdo chce něco přinést, to předal pořadatelům, organizátorům setkání před setkáním a ten toto nabídl ostatním neformálně s anonymním poděkováním tomu, kdo to přinesl – stejně, kdo chce, převážně účastnící se ženy, recept si vzájemně řeknou o přestávce, po schůzce… „ *(Alžběta)*

„Změnila bych úvodní „sběr témat“ - vybídla bych přítomné, nikoliv v kolečku, ale volně v prostoru, aby se přihlásil zvednutím ruky ten, kdo má nějaké téma. Nebo třeba aby každý napsal své téma před skupinou a dal ho na papírku na stůl.“ *(Alžběta)*

Podle čeho se lidé do skupiny vybírají a jak je pro práci ve skupině získat:

Členové skupiny jsou vybíráni vždy podle stejného nebo podobného „základního problému“, tedy podle toho, co mají společného k řešení.

Vypadá to, že bude jednoduché lidi do takovéto seskupení získat v organizaci, která se zabývá jakoukoli péčí o pěstounské rodiny. K tomu, aby klienti do skupiny skutečně přišli, je ale třeba je pro takovou spolupráci získat.

Jak jsme již zmínili výše, tato kategorie klientů je extrémně nedůvěřivá. Jednotliví příbuzní v rolích pěstounů se v důsledku mnoha prožitků, zkušeností a dalších

okolností uzavírají sami do sebe a staví kolem sebe hradbu v domnění, že je třeba sebe i děti chránit před dalším poraněním právě touto cestou.

Někdy jsou ochotni slyšet jen na praktické informace, a tak si popis služby mohou vyložit trochu zkresleně:

„Tenkrát jsem si myslela, že se mi dostane nějakých praktických rad, jako třeba kam jít s dětmi -typy na výlety, kde by pěstouni mohli mít třeba slevu, kam se právně obrátit, když mi nedají přídavky na děti…“ (Jolana)

„Myslela jsem si, že budeme řešit na skupině běžné věci: o receptech, kam jet na výlet… Měla jsem pocit, že je to jen takové odlehčení pro tu pěstounku, že se tam vypovídá… Překvapilo mě, že to má smysl, že to řeší problémy. Je to hlubší a významná práce. Mile mě to překvapilo. Mé okolí mě nechápalo, až na skupině jsem našla pochopení. Jen lidé tam na skupině věděli, o čem mluvím. Vůbec jsem netušila, že taková práce existuje.“ (Soňa)

Přijetím novely se otevřela cesta i k této extrémně zatížené a extrémně ohrožené skupině pěstounů a jim svěřených dětí. Průvodce rodiny je pěstounovi a dětem blízko, a tak může nejen svým postojem a empatickým přístupem, ale také vhodným výběrem služeb, sestavením výchovných plánů a používáním dalších nástrojů z oblasti sociální práce výrazně napomoci otevírání se rodiny navenek a otevření cesty k narovnání a ozdravení jejího přístupu ke světu.

Doporučení formy práce a pravdivé seznámení klienta s tím, co může očekávat, pak bývá jedním z důležitých kamínků na miskách vah.

„Do skupiny jsem se přihlásila s nadějí, že budu mít možnost svěřit své problémy lidem, kteří mě pochopí a poradí. V těchto věcech se dá najít porozumění jen v okruhu lidí se zkušenostmi v této oblasti.“ (Jarka)

„… že se dozvím něco nového. A to se mi splnilo. Každý se na něco konkrétního zeptá a ostatní mu na to řeknou své názory a já si pak vyberu, co je pro mě přijatelné.“ (Lenka)

„Nikde jinde jsem nenacházela lidi s podobným životním příběhem, věkem si blízké, s roztrhanou duší – postaveny proti vlastním dětem ve prospěch vlastního vnoučete. Nevěděla jsem, kde hledat odpovědi na to, jak se chovat k dítěti, když mám vztek na jeho rodiče, které je mým dítětem, a cítím se tím být vina.“ (Alžběta)

Roli hraje i fakt, že účast na skupině může být organizací uznávána jako jedna z forem „povinného“ vzdělávání pěstounů a čas tam strávený započítáván do oněch 24 hodin, které pěstoun musí splnit.

„Chodím sem také proto, abych si splnil hodiny.“ (Honza)

„Potřebuji sice hodiny, ale nechodím tam vůbec jen kvůli tomu.“ (Marie)

Když jsme skupinu zakládali v Rozumu a Citu, žádný podobný zákon neexistoval, a tak jsme byli v trochu obtížnější situaci. Klienty, které jsme oslovili, jsme si předem vytipovali. Jediným kritériem přitom byl fakt, že jde o pěstouna či poručníka dítěte, které je k němu v příbuzenském vztahu.

Většina klientů na skupinu přišla prostě proto, že jsme jim poslali pozvánku. I to vyvěralo z jejich zkušeností s jednáním světa: domnívali se prostě, že přijít musí. Jakkoli to nebyl náš záměr. Tuto okolnost jsme se dozvěděli až s odstupem. Náš záměr nebyl vůbec direktivní, v konečném důsledku se však propojilo dobré s užitečným.

„Myslela jsem si, že tam jít musím, že je to povinnost, když mi přišla pozvánka. Říkala jsem si, co tam budu dělat. Zalíbilo se mi tam a začala jsem chodit vždy, když mi to vyšlo.“ (Věra)

„Nevěděla jsem, co tam bude, proč tam jdu… Já tam šla, protože mi sociální pracovnice poslala pozvánku.“ (Marie)

Pokud klienti na skupinu dorazí, je už úkolem terapeuta, aby je pro práci získal. A to i přesto, že začátky mohou být někdy těžké, či rozporuplné:

„Byla jsem hodně naštvaná na prvním setkání. Měla jsem tenkrát představu, že musím dětem ty rodiče „znectít“, aby se někdy v pubertě nestalo, že se k nim budou chtít vrátit a že je budou považovat za lepší, než jsem já s mužem, kteří se jim snaží dát vše, co můžeme. Tam se mi ale dostalo informace, že se ty děti s rodiči stále ztotožňují. Když já budu hanit rodiče, tak je to jako bych hanila i děti. Nějak jsem tomu nechtěla věřit, nechtěla jsem to vzít za své. Pak jsem nad tím ale doma přemýšlela a řekla jsem si, že na tom něco bude a už se snažím to nedělat.“ (Jolana)

„Já jsem si myslela, že si tam jen tak popovídáme a nic. Já jsem tenkrát s vnukem neměla problémy. Z první schůzky jsem šla zděšená, když jsem slyšela ty příběhy jiných babiček, jaké mají trápení… Ale postupně mé problémy začaly narůstat a já jsem zjistila, že se na každou další schůzku moc těším. Kdyby to bylo na mě, tak bych se scházela každý měsíc. Ta dvouměsíční lhůta se mi zdá dlouhá.“ (Soňa)

„Hlavní, proč jsem se do skupiny přihlásila, bylo, abych zjistila, co vše jako pěstounka mohu. Jak mohu vůči rodičům postupovat.“ (Jarka)

Podaří-li se začátek, o zbytek už se postará skupina a skupinová dynamika sama:

„Mám tam ty známé a také mě zajímá, jak se různé příběhy vyvíjí.“ (Jolana)

„Vždy tam jedu hrozně ráda. Píšu si vždy body, na co se chci zeptat, pak si to čtu po cestě v tramvaji, abych na něco nezapomněla. Vůbec nevím, kam bych se obracela, kdybych skupinu neměla.“ (Soňa)

„Stále se řeší nové věci, zkušenosti. Zrovna poslední setkání mě přimělo k zamyšlení, kdo by se o vnučku postaral, kdyby se se mnou něco stalo…“ (Věra)

Již výše jsme zmínili, že v případě naší skupiny jsme zpočátku uvažovali, zda zvát pouze pěstouny z řad prarodičů – těch je naprostá většina, nebo do skupiny zahrnout i zbývající příbuzné – tety a strýce, starší sourozence, bratrance apod. Rozhodli jsme se pro širší pojetí a to ze dvou důvodů.

Za prvé to byla ryze praktická úvaha, že nezařadíme-li další příbuzné do této skupiny, pravděpodobně je z tohoto typu služby vyloučíme. Jen s obtížemi by se nám podařilo pro úžeji specifikovanou skupinu těchto klientů nalézt dostatečný počet účastníků.

Druhým důvodem byla blízkost potíží a specifických podmínek, které všechny tyto skupiny sdílejí.

Dalším plusem se ukázalo být generační propojení – „mladší“ lidé, pečující o své příbuzné děti, často pomohou osvětlit pohled generace rodičů dětí či generace ještě mladší.

Z reakcí členů skupiny víme, že naše rozhodnutí bylo správné, a pro všechny zúčastněné je takové uspořádání přínosem.

„Bylo fajn, když chodila paní Jana. Měla v péči svou neteř a synovce. Pak otec dětí požádal o svěření obou do jeho péče…. Přestala chodit, chybí…“ (Jolana)

„Hlavně aby ta skupiny dál fungovala. Vůbec nezáleží na tom, zda je to babička nebo teta.“ (Věra)

Velkým kladem je také účast obou pohlaví - i když převahu mají ženy. Přítomnost mužů na skupině činí toto prostředí přirozenější, vyváženější, vnáší pohledy z mužského světa. Přesto, že pohled žen a mužů bývá často velmi rozdílný, v konečném efektu přináší toto uspořádání do skupiny humor, nadhled a určitou svěžest. Pomáhá zprostředkovat pohled „z druhé strany“, babičky se učí porozumět vnukům a starší bratři svým sestrám.

„Když tam mluví nějaký chlap, je to takové veselejší…“ (Věra)

„Přijde mi až úsměvný přístup některých z nás, prarodičů, k moderní technice, zejména k internetu… Zejména babičky z toho mívají takový strach, že začnou děti až příliš omezovat. Berou jim třeba mobil, zakazují facebook… Je potřeba to trochu kontrolovat, ale s mírou. Dnes mají děti zájmy prostě jiné. Děti si tu zkušenost musí udělat sami…“ (Honza)

Cíl skupiny

Hlavním cílem a úlohou skupiny je poskytovat pomoc a podporu svým členům při vyrovnávání se s jejich problémy. Zejména pak s těmi, které úzce souvisejí s výkonem pěstounské péče.

V sestavě naší skupiny, podobně jako v oblasti pěstounské péče vykonávané příbuznými dítěte v celé České republice, převažují prarodiče. Nechybí zde ale ani teta či starší sestra. V minulosti jsme měli obavy, zda je skupina schopná poskytnout i těmto „menšinovým“ příbuzným užitek. V průběhu času se ukázalo, že ano a že oni na oplátku přinášejí pěstounům z řad prarodičů osvěžení, jiný pohled, svěžejší a mladší perspektivu. Vědomí, že to mají neméně těžké, pak oba tábory skvěle propojuje.

Dalším důsledkem skupinové práce je pro její členy zlepšování psychického stavu, ozdravení sociálních vazeb a zvýšení celkové kvality života. Narůstá jejich samostatnost, sebedůvěra. Jsou schopni znovu formovat své životní postoje a vnímání i prožívání životních událostí. Nebojí se říci si o pomoc a obracet se na odborníky, samostatně a odpovědně posuzovat svou situaci a přebírat za ni odpovědnost.

Znovu nalézají energii a sílu k řešení vzniklých situací, učit se novým věcem a přenášet optimismus na okolí. Cítí se kompetentní k výkonu péče o svěřené děti. To vše dohromady přispívá ke zlepšení atmosféry v jejich rodinách a má to tak přímý dopad na kvalitu výchovy a vývoj svěřených dětí.

Sami členové skupiny nejčastěji hovoří o tom, že účast na skupinové práci jim přináší uklidnění, úlevu, radost, spokojenost, pocit pochopení a schopnost lépe chápat ostatní. Díky tomu, že děti účastníků skupiny jsou rozličného věku, také povědomí o vývoji a nástrahách kladených v průběhu jejich výchovy. Dále mluví o tom, že zde čerpají sílu zvládat současnou situaci a v obdobích klidu pak odvahu jít dál a odhodlání čelit dalším potencionálním potížím a komplikacím. Chodí sem též za účelem zvyšování sebevědomí a zdravého pocitu vlastní důležitosti. Odnášejí si zkušenost, že i oni mohou být pro někoho důležití, mohou mu být nápomocni svou zkušeností či radou. Skrze sdílený pocit, že někam patří, že na své problémy nejsou sami. Pocit soudržnosti i vlastní důležitosti i jedinečnosti.

Díky skupině mají její členové také šanci získat důležité informace a skutečně porozumět problémům.

„To mě také uspokojilo, že konkrétní názor sdílím s Lenkou a Lídou (terapeutkami), že jsem neříkala něco špatně.“ (Jolana)

„Pocit, že „někam patřím“ a nejsem „vyvrhel společnosti“, když se mi nepodařilo vychovat své vlastní dítě.“ (Alžběta)

Stěžejní témata

Témata jednotlivých setkání přinášejí sami účastníci. Vyřčené náměty jsou postupně podrobeny skupinovému rozboru, čímž klienti získávají náhled na danou situaci z více úhlů pohledu.

Stěžejních témat je několik a pokusíme se je uvést v pořadí podle četnosti výskytu a tudíž i důležitosti pro členy skupiny.

- Biologičtí rodiče. V tématech jednoznačně vede vše, co se týká biologických rodičů dětí – vztah k nim, jejich zdravotní stav, sociální postavení, selhávání. Vyrovnávání se s jejich úmrtím… Všemu vévodí zejména naléhavost pozitivních informací.

„… vnučce jsem nechala fotku otce, kterou měla u postele. Chtěla jsem jí dát pryč, protože pro ni nikdy nic neudělal… Po jednom setkání na skupině, kde jsme řešili, jak jsou rodiče pro děti důležití a jak je důležité o nich pozitivně mluvit, mi došlo, že vnučka fotku otce u sebe potřebuje mít… Začala jsem o něm i pozitivněji mluvit a zmiňovat, v čem byl otec dobrý. Třeba, že moc dobře vařil…“ (Věra)

- Budování identity dětí
- Komunikace s dětmi
- Tendence vynahrazovat dětem jejich ztrátu
- Rozdílné postavení dětí v rodině - rozdíly mezi vlastními dětmi a dětmi sestry, svěřeným sourozencem…
- Rozdíly mezi vnoučetem svěřeným do péče a ostatními vnoučaty
- Souběh rolí např. teta – matka, dědeček – otec
- Výchovné problémy dětí, často pramenící s traumatizujícími zážitky a těžkou situací v rodině. Jejich vztah ke škole a k autoritám
- Únava, vyčerpání, nejistota, strach z dospívání dětí, z celkového výchovného výsledku
- Výchovné metody a strategie, nastavování hranic
- Práce s emocemi pěstounů i dětí
- „Sezónní témata“ a jejich využití

Další témata se týkají zejména pěstounů – prarodičů:

- Neexistence vlastního soukromí, vlastního života „ve stáří“
- Ztráta většiny přátel z řad vrstevníků z důvodu plnění povinností vůči dětem…
- Fyzické a zdravotní potíže související s věkem

„Situaci mi ztěžuje můj věk. Dřív jsme dělali turistiku, víc jsme dělali výlety, dnes už toho tolik neujdu…. Rádi bychom s nimi jeli i na hory, ale na to už nejsou síly.“ (Jolana)

„ Nemůžu se vnučce věnovat, jak bych chtěla - sportovat s ní, jet na kolo, na lyže atd…“ (Věra)

- Generační rozdíl
- Vztah k ostatním vnoučatům a sourozencům potomka, jehož dítě mám v péči
- Tendence opakovat či zcela negovat předešlé výchovné postupy

- Tendence vytvořit se svěřeným vnoučetem závislostní vztah

„Pro mě bylo objevné téma závislosti pěstouna na vnučce… Jedna členka skupiny hovořila o tom, jak její manžel vnučku tak kontroloval, až ho vnučka začala nenávidět… To byla pro mě zásadní informace, že se to nesmí brát až tak vážně (ta výchova a kontrola), že je třeba nechat dětem prostor. S vnukem jsme mívali a máme často vztah v takových vlnách, to si pak vzpomenu na své mládí a říkám si, že mě taky asi musí mít někdy dost a že mu musím nechat prostor a klid… Nevyslýchat je. I malé děti potřebují mít pro sebe prostor…“ (Honza)

Při setkání se dotýkáme i důležitých informací v oblasti právní, sociálních a odlehčovacích služeb, finančního poradenství, akcí pro děti apod. Velmi důležitá jsou také tzv. pozitivní témata – radostné zážitky s dětmi, co pěstounství a péče o děti dává, k čemu motivuje apod.

Ohledně právních aspektů se práce skupiny točila zejména v období před přijetím novely zákona, členové skupiny se dokonce aktivně účastnili zasedání parlamentu, vznášeli dotazy, přednášeli připomínky, předkládali návrhy apod.

Konkrétní situace, které naše skupina pomáhá řešit:

„Tenkrát jsem se díky skupině odrazila ode dna… Díky tomu sdílení. Já se viděla sama, pak jsem zjistila, že se to netýká jen mě, ale že je takových lidí více. To klubko se začalo rozmotávat - jak se mi ulevovalo. Tenkrát jsem byla hodně na dně a skupina mi pomohla.“ (Marie)

„Skupina mi pomohla zvládnout péči o vnučku Terezku, získat přehled o tom, co pěstounská péče obnáší po stránce právní i lidské. Měla jsem se na koho obrátit, když jsem byla bezradná nebo mi ubývaly síly. Poznala jsem i názor psychologa na různé problémy a to mi moc pomohlo při řešení konkrétních situací.“ (Jarka)

„Nevím, jestli skupina pomohla přímo mně, ale určitě to pomohlo holkám, protože už jim jejich rodiče neznechucuji…“ (Jolana)

„Když se Tomáš v 16 letech odstěhoval, nevěděl jsem, kde je. Byl jsem z toho špatný… Na skupině jste mi řekli, abych mu dal najevo, že se může kdykoli vrátit… Udělal jsem to, napsal jsem mu, že když se bude cokoli dít, tak má doma dveře vždy otevřené… Nechtěl jsem ty vztahy roztrhnout, a on se vrátil…“ (Honza)

Začátkem roku 2011 připravovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí změnu zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Nově navrhovaný zákon připomínkovalo i Občanské sdružení Rozum a Cit.

Věřili jsme, že většina připravovaných změn povede ke zlepšení situace dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči. Nesouhlasili jsme však s navrhovanými změnami, které se dotýkaly skupiny příbuzných - pěstounů, protože jsme byli přesvědčeni, že i prarodiče by měli pobírat odměnu pěstouna, měli by mít povinnost sepisovat dohodu o výkonu pěstounské péče a měli by mít nárok na služby z toho vyplývající, pokrývané státním příspěvkem na výkon pěstounské péče.

Novelu zákona jsme tedy připomínkovali a připomínky rozeslali i příslušným poslancům. S některými z nich proběhla i osobní setkání. Kolegyně vystoupily v médiích a na seminářích, kde na tuto problematiku poukázaly a aktivně se účastnily kulatých stolů a mezirezortních výborů, které novelu projednávaly. Pozvali jsme prarodiče a další příbuzné pěstouny na mimořádné setkání do Prahy, které se konalo 15. 3. 2011. I když jsme účastníky informovali pouze týden před setkáním, sešlo se jich 21, což svědčí mimo jiné o tom, že se jednalo o skutečně palčivý problém, který příbuzenské pěstounské rodiny ohrožuje ze samé jejich podstaty. Ze setkání jednoznačně vyplynulo, že situace příbuzenských pěstounských rodin je vážná a jejich existenci ohrožující již nyní.

Velmi nás potěšil i zájem prarodičů o účast na zasedání výborů, které novelu řešily. Prarodiče se domlouvali mezi sebou a společně na zasedání výboru pro sociální politiku zašli. Vyjádřili zde svůj nesouhlas s tou částí novely zákona, v níž se hovoří o této pěstounské skupině, a kde hrozilo odnětí odměny pěstouna. Někteří z prarodičů psali i své připomínky v dopisech, které zaslali příslušným poslancům. Aktivně vystupovali v médiích, která je pak již sama oslovovala.

Věříme, že i zásluhou všech těchto aktivit je nakonec v Novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí na prarodiče myšleno a statut pěstounů jim zůstal. Díky tomu, že jsou prarodiče zároveň pěstouni, mají možnost čerpat jak dávky pěstounské péče, tak hlavně služby. I to je například způsob, jak lze nahradit školeními pro pěstouny to, co příbuzní pěstouni neznají díky tomu, že neprocházejí přípravami pěstounů.

12 ZÁVĚREM

Pokud po přečtení této brožurky dostanete chuť pustit se do práce s lidmi, kteří pečují o dítě či děti některého svého příbuzného nebo blízkého člověka, pak naše práce dospěla ke svému cíli. Pokud vám při této práci bude sloužit jako metodika, zdroj zkušeností a námětů, velice nás to potěší. I pro nás se práce na příručce, kterou držíte v ruce, ukázala být velmi přínosnou.

Tím, že jsme ke spolupráci přizvali členy naší skupiny, dostalo se nám velmi užitečných informací a zpětných vazeb. Veškeré proložené texty jsou přesnými citacemi členů skupiny, které jsme získali při individuálních rozhovorech. Tímto bychom chtěli poděkovat jak jim, tak i našim kolegyním, průvodkyním rodin, které s nimi rozhovory nezištně vedly. Mnohé inspirace využijeme při dalším směrování skupinové práce. Velkou měrou přispějí k jejímu zkvalitnění a prohloubení.

O AUTORKÁCH:

Ludmila Hanušová, psychoterapeutka

V minulosti působila v terénu jako klíčový pracovník – navštěvovala náhradní rodiny, včetně příbuzenských, vedla poradenské centrum v organizaci Rozum a Cit a podílela se na zavádění případových konferencí do praxe.

V současné době poskytuje terapeutické služby dětem, dospělým i celým rodinám, vede svépomocnou skupinu pro pěstouny z řad příbuzných a pracuje jako lektorka. Podílí se na přípravách pěstounů a pěstounů na přechodnou dobu ve Středočeském kraji. Spolupracuje s různými organizacemi, poskytujícími služby na poli NRP; kromě Velkého Vozu Sever a Routy je to zejména Zapsaný spolek Rozum a Cit, jehož posláním je všestranná – tedy i terapeutická a psychoterapeutická –podpora dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči, jejich pěstounů, rodičů i dalších blízkých osob.

Při své dlouholeté praxi učitelky ve speciálním školství a později vychovatelky a terapeutky ve středisku výchovné péče získala mnohé zkušenosti v práci s ohroženými dětmi.

Je spoluautorkou řady příruček s tématikou NRP.
Více na *http://psychoterapie-hanusova.webnode.cz/*

Lenka Hanousková, DiS., sociální pracovnice a průvodkyně pěstounských rodin

Vystudovala na SŠ obor sociální činnost a na VOŠ obor sociální pedagogika.

Při studiu začala pracovat jako dobrovolnice, později jako brigádnice v Kojeneckém ústavu Strančice. To odstartovalo její další profesní směřování v sociální sféře. V současné době pracuje už osmým rokem v Rozum a Cit, z.s. Nejprve jako sociální pracovnice v Poradenském centru, později přidala také terénní práci. V roli průvodkyně pěstounských rodin je v každodenním kontaktu s dětmi i jejich pěstouny. 90% rodin, které provází, patří do kategorie příbuzenské pěstounské péče.

Kontinuálně, od samého počátku, se podílí na vedení svépomocné skupiny pro pěstouny z řad příbuzných.

Příležitostně působí při osvětě tématu příbuzenské pěstounské péče mezi středoškolskými i vysokoškolskými studenty.

13 ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA

- Bayer M; Typy, jak nejvíce získat ze skupinové psychoterapie; dostupné na *http://www.martinbayer.cz/*
- Náhradní rodinná péče, vykonávaná příbuznými dítěte, metodická příručka; Nadační fond J&T; Praha 2015
- Pokorná P., Vávrová A., FrantíkováJ., Vančáková M., Řeháková K., Chaloupková L.; Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči; Středisko náhradní rodinné péče; Praha 2012
- Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2015 *http://www.mpsv.cz/cs/7260*
- Uhlířová V., Hanušová L.; Problematika příbuzenské pěstounské péče; Velký vůz Sever; Nový Bor 2014
- Uhlířová V.; Dítě ve výchově příbuzných; Rozum a Cit; Říčany 2010
- Uhlířová V.; Vztahový labyrint v náhradní rodině – Vlastní rodina přijatých dětí; Rozum a Cit; Říčany 2012
- Vávrová A., Pokorná P., Frantíková J., DiS., Korcová H., Řeháková K.; Přípravy pro budoucí náhradní rodiče (metodika); Středisko náhradní rodinné péče; Praha 2012
- Yalom I.; Teorie a praxe skupinové psychoterapie; Portál; Praha 2007
- Zákon č. 89/2012 sb., občanský zákoník
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

14 OBSAH

- Úvod 2
- Specifické služby pro pěstouny z řad příbuzných ano, nebo ne 3
- Jak se z příbuzného stane pěstoun 4
- Význam a smysl přípravných kurzů pro pěstouny 6
- Specifika pěstounské péče vykonávané příbuznými svěřeného dítěte 8
- Nejvhodnější formy služeb pro pěstouny z řad příbuzných 10
- Motivace klienta k přijetí nabízené pomoci 11
- Kritéria a principy účinné pomoci v oblasti příbuzenské pěstounské péče 11
- Nejúčinnější a klienty oceňované oblasti pomoci 12
- Programy vhodné pro příbuzné vykonávající pěstounskou péči 13
  - Kluby 13
  - Rodinná a individuální psychoterapie 15
  - Psychoterapeutická skupina 16
    - Pro koho je skupinová práce vhodná 17
    - Co práce ve skupině klientovi přináší 18
    - Jak nejvíce získat ze skupinové terapie 19
- Naše konkrétní skupina pro pěstouny z řad příbuzných 20
  - Základní ustanovení 20
  - Proč svépomocná skupina 21
  - Role terapeuta při setkávání skupiny pěstounů z řad příbuzných 21
  - Pravidla skupiny 25
  - Podle čeho se lidé do skupiny vybírají a jak je pro práci ve skupině získat 27
  - Cíl skupiny 31
  - Stěžejní témata 32
  - Konkrétní situace, které naše skupina pomáhá řešit 34
- Závěrem 36
- Použitá literatura 38
- Obsah 39

Publikace vznikla za podpory Nadačního fondu J&T.

NADAČNÍ FOND J&T

rozum a cit

SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ
PĚSTOUNŮ Z ŘAD PŘÍBUZNÝCH

Rozum a Cit, z. s.
Na Výsluní 2271
251 01 Říčany

Tel: 323 605 782
rozumacit@rozumacit.org
www.rozumacit.org
číslo účtu: 268043028/5500

Autoři: Ludmila Hanušová a Lenka Hanousková, DiS.
Grafické zpracování: Jakub Cejpek